

szerkesztésében. Hertel Dávid rövidesen hazatért Kolozsvárra, és 1582. március 28-án 22 éves korában elhalt. Ezt két kortárs kolozsvári értelmiségi jegyezte fel, a magyar Bogáti Fazekas Miklós és a szász Jacobinus Bernát.

Dávid Ferenc kisebbik fiáról Binder adatai feljegyzik, hogy bátyja halála után több más radikális unitáriussal a homoródszentpáli Kornis udvarban talált menedéket. Pádovában 1586-ban kezdte el egyetemi tanulmányait, majd rövid heidelbergi és bázeli tanulása után visszatért Pádovába, ahol elvégezte az orvosi fakultást s 1595-ig e városban dolgozott. Hertel János a kolozsvári centumpátereknek jegyzőkönyvében mint „Hertelius János Doctor és Hannes Hertel“ néven szerepelt, ami azt jelenti, hogy a szászok köréből került be a tanács tagjai közé.

Így a jelenlegi kutatás álláspontja szerint többé-kevésbé tisztázott az, hogy a Defensio harmadik szerzőtársa Dávid Ferenc Dávid nevű fia volt — és nem Ferenc vagy János, amint ezt a korábbi kutatások megállapítani vélték.

Kétségtelen, hogy a Defensio első és második kiadásának megjelenése Palaeologus elévülhetetlen érdeme, és Glirius, illetve Dávid Ferenc Dávid nevű fia nyilván csak egyes írásokra hívták fel a szerkesztő és hűséges jóbarát Palaeologus figyelmét.

BINDER PÁL

DÁVID FERENC REKTOR BESZTERCEI PAPJA: ALBERT KIRSCHNER (1508—1564)

1548-ban a wittenbergi egyetemre beiratkozott Dávid Ferenc két év múlva mint a besztercei iskola rektora kezdi meg oktatói és egyházi pályáját. Máiig sem teljesen tisztázottak meghívásának okai, nem tudjuk, hogy jötevői — Medgyesi Székely Ferenc püspöki vikárius és Pesti Gáspár, Martinuzzi főtitkára — vagy a beszterceiek hagyományos kolozsvári kapcsolatai eredményezték-e ezt. Az alábbiakban a két erdélyi város egyháztörténeti kapcsolatai egyik érdekes mozzanatát, a kolozsvári eredetű Albert Kirschner besztercei papságát igyekszünk feltárni.

A kolozsvári szász patríciusok XVI. század végi kimutatásában egyaránt szerepel úgy a Hertel — azaz Dávid Ferenc családja —, mint a Kirschner családnév.¹ Az óvári polgárok 1637-es panaszában egyaránt szerepel „Hertel Andrásné, Hertel Jánosné, Hertel Gábor és Kirschner István Uram“². Így nem lehetetlen, hogy a kolozsvári „óvári fertályban“ együtt gyermekeskedett Dávid Ferenc és a család eredetéről Wurmloch-(Valea Viilor)nak is nevezett Albert Kirschner (latinosítva Cerasinus).

Albert Kirschner mindenesetre Dávid Ferencnél legalább öt évvel idősebb volt. „Albertus Formloch [sic] transsiluanus“ már 1543 júliusában a wittenbergi egyetem hallgatója.³ 1544. március 5-én az Elba menti egyetem ordinációs könyve szerint Erdélybe rendelték lelkésznek.⁴ Ugyanezen év augusztus 21-én „Casparo Helthinus pastor ecclesiae Clausenburgensis“ mentő levelet ír a felvidéki Eperjes város bírájához és tanácsához a pappá meghívott atyjafia „Honorabilis Albertus Vurmlacensis“ el nem mehetéséért.⁵ Más kérdés, hogy Heltai Gáspár kolozsvári plébános „atyjafia“ alatt ez esetben valóban vérrokonát, esetleg sógorát érti-e.

Rá két évre, a már 1545-től Besztercén lakó „Adalbertus Wurmloch ex Bistricia, Oppido Transsilvaniae“ ír levelet „ad suum Doctorem Johannem Hessum Parochum Vratislaviensem“. A boroszlói (Wroclaw) papnak Kirschner a román kultúrtörténet egyik legfontosabb eseményét, az 1544-es szebeni román katé kinyomtatását beszéli el.⁶ Albert Kirschner mint prédikátor 1547 és 1548-ban 50 forint fizetést kap a besztercei tanácstól.⁷

Ismeretes, hogy Michael Fleischer besztercei főpap halála után a tanács Heltai Gáspárt hívta meg. Heltai és a kolozsvári tanács mentegető levelet Jakab Elek közléséből ismerjük.⁸ A kolozsvári plébános városhoz való hűségének anyagi oldalait újabban Szabó T. Attila is elemezte.⁹ Végül is Heltai hűséges maradt Kolozsvárhoz s nem ment Besztercére.

A majdnem egy évig elhúzódó vita után a besztercei tanács 1549 elején Albert Kirschner alias Cerasinus városi prédikátort hívta meg plébánosnak. Alatta teljesedett ki Besztercén a reformáció, ezt Kirschner 1564-ben művészien faragott sírkövének felirata is elárulja.¹⁰

Az ún. lutheránus korszakban, az 1557-es és 1562-es zsinatokon „Albertus Kirschner, pastor Bistriciaensis“ neve is szerepel Dávid Ferenc és Heltai Gáspár táborában.¹¹

Miután 1557-ben Tordán az erdélyi rendek kimondották a lutheri reformáció szabadságát, a kálvinista és szentháromságtagadó tanok kezdtek mind jobban terjedni, főleg a magyar lakosság körében. A szász papok a reformáció radikálisabb változataival szemben tartózkodó magatartást tanúsítottak; sokan a katolikus szokásokhoz ragaszkodtak. Mivel a régi házassági kánonokat is szigorúan alkalmazták, sok Beszterce vidéki szász fiatal pár unitárius papnál esküdt meg.¹² Végül is a besztercei káptalan 1575-ben ebben a kérdésben Báthori István fejedelem segítségét kérte.

Ami az egyházi szertartásokat illeti, a szász-evangélikus felekezet körében nem volt egységes álláspont. Egyesek az istentisztelet egyszerűsítése mellett törtek lándzsát, míg mások minél több katolikus szertartást akartak a lutheránus egyházban megtartani. Az unitáriushoz közelebb álló nézet képviselői közé tartozott az Albert Kirschner vezette besztercei káptalan és Franz Salicäus berethalmi lelkész. A besztercei esperesség területéről az egyházi képeket már régebb eltávolították, akárcsak a gyertyagyújtás vagy a miseruhák használatát. Ezeket a protestáns intézkedéseket sok szász pap a kálvinista hatás behatolása-ként magyarázta.¹³ Damasus Dürr kisapoldi lutheránus ev. lelkész elítélte az egyházi szertartások egyszerűsítésére törekvő cselekedeteket. A szebeni esperesség pedig a régi katolikus pompa kifejezett híve ma-

radt. A szebeniek panaszára János Zsigmond fejedelem kivizsgálást rendelt el az egyházi szertartások ügyében. Albert Kirschner besztercei papot és az esperesség egy másik papját ebből a célból 1563. december 20-án Gyulafehérvárra rendelték.¹⁴

Albert Kirschner, kinek húszéves papszkodása alatt a besztercei és vidéki reformált egyházközségek hitelvi és szertartási koncepcióban jóval radikálisabbak voltak, mint a katolikus szokásokhoz ragaszkodó szebeni káptalan, 1564. november 20-án 56 éves korában elhalt.¹⁵ Halála után nemsokára, 1565. nov. 25-én a szebeni lutheránus zsinat a miseruha, norgona, templomi képek megtartását határozta el. Dávid Ferenc besztercei rektorsága idején a város papjától — aki szintén kolozsvári család sarja — protestáns puritánságot és az egyház újításában való határozott előremenetelt láthatott. Ebben az időben a kolozsvári és besztercei reformáció sok szempontból egyazon úton haladt, csak később a szebeni lutheránus „ortodoxia“ akadályozta a két város között régi idő óta folyó s még a mostoha körülmények között sem szünetelő szellemi kapcsolatot.

JEGYZETEK

¹ Jakab Elek, *Kolozsvár története*. II. Bp. 1888, 294 l.

² Jakab Elek, *Oklevéltár. Kolozsvár története II. és III. kötetéhez*. Bp. 1888. II. k. 291. Stephanus Kirschner tanácsstag már 1619-ben szerepel az oklevelekben, i. m. 237. Velten Kirschner már 1566-ban kolozsvári tanácsstag. Vö. Goldenberg S., *Clujul în sec. XVI*. București, 1958, 48.

³ Karl Fabritius, *Die siebenbürgischen Studierenden auf der Universität zu Wittenberg im Reformationszeitalter*. Ver. Archiv II. 137.

⁴ 1544 Feria Quarta post Invocavit: „Albertus Kyschner [sic!] vonn Wurmloch inn Siebenbuergen, Aus dieser Unversitet do selbsthin beruffen zum predigambt. bz“ (Vö. I. Duldner, *Sächsische Geistliche unter den Wittenberger Ordinationen*. Korrespondenzblatt der Vereins für siebenbürgische Landeskunde 28, 1905, 8.

⁵ A levélben említett „Bartholomeo fratre nostro“ valószínűleg a brassói Bartholomäus Bogner lőcsei evangélikus pap, aki 1538-ban volt a wittenbergi egyetem diákja. Vö. Jakab E. *Oklevéltár*. II. k. 6—7.

⁶ Translatu est Catechismus in linguam Walachicam atque impressus Cibinii... stb. Vö. Heinrich Wittstock, *Beiträge zur Reformations-Geschichte des Nösergaues*. Wien, 1858, 59—60.

⁷ Friedrich Kramer, *Bistritz um die Mitte des 16 Jahrhundert* Archiv des Vereins, 21, 1887, 39.

⁸ Jakab Elek, *Oklevéltár*, II. k. 11—13. H. Wittstock i. m. 36—37.

⁹ *Hogyan lett Heltai Gáspár kolozsvári halastó-birtokos?* Szabó T. Attila, *A szó és az ember*. Bukarest, 1971. 502—504.

¹⁰ „Hic lapis Alberti Cerasini membra recepit, Ast animam Coeli regna beata fovent; Alberti per quem Deus hac benedictus in urbe Restituit verbi dogmata pura sui. Anno 1564, Hora mane VI, XX die Novembris.“ Vö. H. Wittstock i. m. 37. Cerasinus szobrának fényképét közli Julius Bielz. *Porträtkatalog der Siebenbürger Sachsen*. Archiv des Vereins, 49, 1936, nr. 163.

¹¹ Karl Schwartz, *Die Abendmahlstreitigkeiten in Siebenbürgen*, Ver. Arh. II. 251, 260.

¹² „Namentlich hat es den Anschein, als ob man in Betreff der verbotenen Grade bei Heiraten an der Strenge des kanonischen Rechtes anfangs noch festgehalten habe, so dass viele Brautpaare aus dem Bistritzer Gane sich von Arrianischen Geistlichen trauen liesen.“ „Cum Ecclesiarum salus vera doctrina et disciplina pieta is regatur, et multi desertores et desertices violatores etiam prohibitorum graduum matrimonialium, Ecclesiarum nostrarum disciplinam turbent, ad Arrianos Confugiant et ab illis copulatj ad nos redeant, et hic per indulgentiam Magistratus tolerantur cum multorum scandalo.“ (Vö. Wittstock, i. m. 43—44.)

¹³ H. Wittstock, i. m. 43—44.

¹⁴ A besztercei esperességnek címzett levélből: „Cum autem nobis literis Reg. Maiest, seuere mandatum sit vt nihil nostris Ceremonijs et Ritibus ab aliarum Eccles. Ceremonijs discrepemus sicuti renere in ve nulla ab ejs discrepamus, nisi quod ipsam luminum accensionem et vestes quas casulas et cappas. vocant, atinet, et videatur nobis (nisi vigilemus) nonnihil periculi imminere. Quare rogamus enixe ut pius et venerandus senex pastor Ecclesie dei que est Bistricie“ — hogy jelenjen meg Fehérváron. Vö. H. Wittstock i. m. 44—45.

¹⁵ Andreas Ireneus szászbudaki pap kalendáriumi feljegyzéseiből: „Nov. 20. D. Albertus K[yschner] W[urmlacensis] Pastor Ecclesiae Bistriciensis fidelissimus, qui Evangelium filii Dei pure et sincere totis 20 annis magno cum fructo docuit, inter horam 6 et 7 matutinam in pia confessione et ardenti invocatione filii Dei expiravit anni Dom. 1564, etatis 56—21. Nov. Hoc die sepultus est D. Albertus K. W. magno cum luctu totius civitatis; immo provinciae, qui praeclarum lumen fuerat totius Universitatis Saxonum“. Vö. H. Wittstock, i. m. 45.

SIMÉN DOMOKOS

AZ ÁDÁMOSI TEMPLOM EMLÉKEI

Egyháztörténelmünk írásos dokumentumai mellett a templomok őriztek meg sok forrásértékű anyagot és páratlan népi alkotást. Folytonosságuknak több mint négyszáz éves kőbe vésett, festett vagy írott bizonyágai. Ilyen történelmi értéket képvisel az ádamosi unitárius templom a maros-küküllői egyházkörben.

A templom középkori eredetű, a pápai tizedjegyzék összeírása után, a 14. század végén vagy a 15. sz. elején épült.¹ Megnagyobbítása és toronnyal való megtoldása a 16. sz. első negyedének a munkája. Stílusa a késő gótikáé. 1890-ig szentélye fölött fordázott gótikus bolthajtás volt.²

Történelmi értékű emlékei, feliratai és páratlan jellegű népi alkotásai a következők.

1. *Mennyezete* országunk legrégebb festett, évszamos emléke volt (lebontása után a budapesti Nemzeti Múzeumba került). A templomhajó fölötti mennyezetet korai reneszánsz stílusban festett 7 sorban nyolcával, 56 szakaszban, változó mintákat tartalmazó volt. A közepén két megfajtatlan címer és az 1 5 2 6-os évszám egy körző és vonalzó képével (az egyik címer a kápolnai Bornemisza családé lehet). Az 56 négyzetben csak kétféle mintaváltozatot találhatunk. A mennyezet beázásának, megrongálódásának kijavítására vonatkozik a rövidítésekkel írt, rajta található felirat: AN[no] DOM[ini] 1694 ERIGEBÁ [tur]RP[er] MIC[haelem] MEDGYESI TEMPORE CURATORIS FRAN[cisci] SZABO. A kazettaminták a német reneszánsznak országunkban a legelső, s e század egyetlen ilyenemű alkotásai.³

2. Az egykori *szentélyszék* is a fent említett múzeumban van elhelyezve. Ott olvasható ismertető szövege a következő: Eperjesen készült. Gótikus pad az erdélyi ádamosi templomból. Térdeplője későbbi, 1666-ból való. Hátlapjára felírva: